

Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація

Олег Сербін
аспірант НБУВ

Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація (далі МДБК) – перша класифікація міжнародного типу, що була перекладена українською мовою і вийшла друком ще 1919 року. Це україномовний, скорочений варіант тогочасної “Міжнародної децимальної бібліографічної класифікації” або “Керівництва до міжнародного бібліографічного репертуару” (Manuel du répertoire bibliographique universel – 1907), що, в свою чергу, була розроблена на базі “Десяткової класифікації Д’юї”, Міжнародним Бібліографічним Інститутом. Тому тема визначення місця і ролі МДБК в становленні української бібліографічної культури є, на нашу думку *актуальною* і сьогодні. Безпосередньо *об’єктом* даної публікації є МДБК. *Предметом*, даної публікації, є висвітлення історії створення та аналіз структури МДБК. *Метою* ж даної статті є висвітлення історичних аспектів створення та аналітичний огляд МДБК.

Враховуючи зазначене вище, Міжнародна Децимальна Бібліографічна Класифікація – це класифікаційна система десяткового типу, зміст якої викладено українською мовою і яка є скороченим варіантом класифікації Міжнародного Бібліографічного Інституту.

За ради справедливості, слід зазначити, що основна частина роботи з перекладу та упорядкування МДБК, проводилася не з першотвору, а вже з російського мовного аналогу російськомовної класифікації Боднарського Б.С.¹. Автор МДБК, Юрій Іванов-Меженко, тогочасний директор Головної Книжкової Палати, у передмові до основних таблиць МДБК зазначав: “На жаль лише під час друкування книжки нам пощастило дістати первотвір ... і тому ми примушені були користуватись працями Б.С.Боднарського ... Але

¹ Боднарский Б.С. Сокращённые таблицы десятичной библиографической классификации. – М. – Кн. маг. “Труд”. – 4½ арк. нум. – Ц. 50 к.

все ж таки ми встигли де що змінити і доповнити, переклавши деякі місця таблиць із французької мови” [1, С.3].

Так само, я і в “Десятковій класифікації Д’юї”, основний ряд МДБК складається з десяти основних розділів:

- 0 Загальні твори.
- 1 Філософія.²
- 2 Релігія.
- 3 Соціальні знання.
- 4 Філологія. Лінгвістика.
- 5 Чисті науки.
- 6 Прикладні знання.
- 7 Мистецтво.
- 8 Література. Красне письменство.
- 9 Історія.

Щоправда, говорячи про МДБК, слід зазначити та висвітлити деякі аспекти змістовно-структурної схеми даної класифікаційної системи.

Отже, висловлюючись про “десятковість” структури МДБК, в порівнянні з “Десятковою класифікацією Д’юї”, можна зазначити про більшу деталізацію інформації та вузькогалузевість останньої. Навіть в скороченому варіанті україномовної МДБК, можна бачити індекси з трьохзначної таблиці: 6 *Прикладні знання*; 62 *Інженерна майстерність*; 628 *Санітарна гігієна*; 628.1 *Постачання води для міста*.

Така деталізація, викликана перш за всім тим фактом, що розглядувана нами класифікаційна система є міжнародною, французькомовний першотвір якої, створювався великим колективом спеціалістів (які, до речі, заради збереження статусу повної міжнародності, не зазначили свої прізвища у вихідних даних видання Міжнародного Бібліографічного Інституту [2, С. 104]). І тому, щоб висвітлити весь тогочасний міжнародний репертуар видань, потрібно було створювати працездатні індекси для кожної з існуючих наук та галузей. Тому, навіть, “Коротка двозначна таблиця” МДБК, має слідує структурну деталізацію:

---

² Враховуючи те, що весь текст МДБК викладено українською мовою тих часів (поч..XX ст.), а синтаксичний і граматичний аспект даної мови не відповідає вимогам сучасної української літературної мови, автор залишає за собою право наводити окремі цитати, назви розділів та відділів класифікації, з відповідним перекладом (Сербін О.).

0	Загальні твори.	52	Астрономія.
0	Пролегомен.	53	Фізика.
1	Бібліографія.	54	Хімія.
2	Бібліотекознавство.	55	Геологія.
3	Загальні енциклопедії.	56	Палеонтологія.
4	Збірки статей.	57	Біологія.
5	Періодичні видання.	58	Ботаніка.
	Журнали.	59	Зоологія.
6	Наукові товариства.	6	Прикладні знання.
	Академії.	61	Медицина.
7	Газети. Преса.	62	Інженерне майстерство.
8	Поліграфія.	63	Агрономія.
9	Раритети.	64	Домашнє господарство.
1	Філософія.	65	Засоби.
11	Метафізика.	66	Хімічна промисловість.
13	Дух і тіло.	67	Мануфактурна промисловість.
14	Філософські системи.		Ремесло.
15	Психологія.	68	Будівництво.
16	Логіка.	69	7 Мистецтво.
17	Етика.	7	71 Красне садівництво.
2	Релігія.	71	72 Будівництво.
22	Біблія.	72	73 Різьбярство.
23	Догматична теологія.	73	74 Рисування і декорування.
24	Практична теологія.	74	75 Малярство.
25	Пастирська теологія.	75	76 Гравюра.
26	Християнська церква.	76	77 Фотографія.
27	Історія Християнства.	77	78 Музика.
28	Церкви і секти.	78	79 Розвага. Гра. Спорт.
29	Нехристиянські релігії.	79	8 Література. Красне
3	Соціальні знання.	8	письменство.
31	Статистика.		82 Англійська література.
32	Політика.		83 Німецька література.
33	Політична економія.		84 Французька література.
34	Право.		85 Італійська література.
35	Адміністрація.		86 Іспанська література.
36	Соціальні асоціації.		87 Латинська література.
37	Освіта.		88 Грецька література.
38	Торгівля і транспорт.		89 Інші літератури.
39	Звичаї. Фольклор.		9 Історія.
4	Філологія. Лінгвістика.	9	91 Географія.
5	Чисті науки.	91	92 Біографії.
51	Математика.	92	

Як бачимо, з наведеної вище таблиці, МДБК – класифікаційна система, з детальною розгалуженою структурою відділів та підвідділів, що розділені за десятковим принципом, принципом десяткових дробів. Ще більша

деталізація, як зазначалося вище, простежується у “Тризначна таблиці з доповненнями”, що є невід’ємною частиною у всьому змістовному масиві МДБК.

Уточнення і деталізація індексування, здійснювалась також і за допомогою *детермінант*. Детермінанти, нами розуміються, як допоміжні, уточнюючі графічні елементи, акцентуального характеру. Вони виконані семантично – або окремо, або у вигляді комбінації елементів графічного вираження кодування понять. Зазвичай це цифра або декілька цифр, що представляють те чи інше індексне позначення поняття, але відокремлені від основного індексу допоміжними позначками: дужки “( )”, лапки “””, знак рівняння “=”, знак нескінченності “∞”, знак відношення “:”, знак плюс “+”, риска “–”, чотири крапки “...”.

В МДБК, представлено детермінанти *форми, місця, часу, мови, відношення, аналізу, імені, знак ризику*. Далі детальніше:

1. *Детермінанти форми*, виражають форму видання, тобто його формне виконання, типу словник, монографія, зібрання праць тощо. Наприклад 01(058) – де 01 – це загальний індекс, що вказує на Бібліографію, а (058) – детермінанта форми, утворена за допомогою самостійного індексу 058 – Щорічники, адресові довідники. Таким чином отримуємо рубрику Бібліографічні щорічники, з індексом 01(058).

2. Після детермінанти форми, одразу вважаємо за потрібне зазначити про *знак ризику*, що також використовується для уточнення форми, але в основному у відділах розділів “Філологія. Лінгвістика” та “Література. Красне письменство”. Так:

4	Філологія. Лінгвістика.
42/49	Спеціальна філологія.
491.79 – 3	Лексикологія. Словники. або Словники з лексикології,
та	
8	Література. Красне письменство.
89	Інші літератури.

- 891.7   Московська література.
891.79   Українська література.
891.79 – 1   Українська поезія або поезія українська.

3. *Детермінанти місця*, виконують функцію уточнення місцевості, географічної одиниці, тощо. Детермінанти місця підрозділяються на підгрупи:

Всесвіт. Всі країни (∞) – напр. 613.95(∞) *Дитяча гігієна в різних країнах*, де (∞) – це детермінанта нескінченності, в даному контексті використовується як наголос на невизначену множину країн);

Розділ поверхні (–) – напр. 641(–11) *Кулінарія Сходу*, де (–11) – це детермінанта місця “Схід”;

Геологічні місця і періоди (11) – напр. 596(116.2) *Тварини хребетові Юрської системи (Хребетні тварини Юрського періоду (Сербін О.))* – де (116.2) – це детермінанта місця “Юрська система”;

Палеонтологічні місця чи епохи (12) – напр. 672(12.34) *Вироби залізні і кручеві, залізний вік* – де (12.34) – це детермінанта місця “Залізний вік”;

Фізико-географічні детермінанти (2) – напр. 624(281) *Мости над річками* – де (281) – це детермінанта місця “Річки”;

Говорячи про детермінанти місця, слід зауважити, що на той час Україна ділилась на губернії, кожна з губерній відображалась певним індексом в класифікаційній системі. “Власно кажучи міг би бути і дрібніший поділ на повіти, округи, відділи, то що, але десяткова класифікація, складаючи детермінанти місцевості, так далеко не йде....Проте це питання в десятигній класифікації вирішується...повітові міста, села, то що, зазначаються тими ж індексами, що і губернії, тільки з додатками імен власних”, – зазначав автор МДБК [1, С.7-8].

Детермінанти часу, покликані вказувати на період, століття, роки, місяці та ін. Вони виражаються звичайними комбінаціями цифр, що, в свою чергу, символізують роки, століття і т.п. Ці цифрові комбінації заключаються

у лапки (напр. “1674” – 1674 рік). Якщо ж мова йде про певний період, що чітко обмежений певними датами, тоді використовується знак двокрапка (напр. “1875:1900” – період з 1875 по 1900). Коли ж одну дату періоду, тобто початок або кінець визначено, використовуються знаки чотирьох крапок та двокрапки (напр. “.... :1563” – до 1563 року).

Детермінанти мови, використовуються для визначення мови твору або видання вцілому. Позначаються вони тими ж цифрами, але з використанням знаку дорівнює. Так: **682(03)=3** – **Енциклопедія з ковальства німецькою мовою**, де =3 – детермінанта мови.

По суті детермінанти мов, тобто цифри, що їх виражають, не що інше, як змістовно-утворюючі числа індексів, котрі символізують ту чи іншу рубрику підрозділу “42/49 Спеціальна філологія”, розділу “4 Філологія”, класифікаційної системи, що розглядається. Тобто:

42   **Англійська мова**   ➔   = 2 – **Детермінанта англійської мови**

48   **Грецька мова**   ➔   = 8 – **Детермінанта грецької мови**

Ось чому детермінанти мови не використовуються в “профільних” розділах, таких як “Філологія. Лінгвістика.” та “Література. Красне письменство.”, враховуючи вже існуючих у структурах даних розділів індексів, що акцентують увагу на мові, таких як:

491.72   **Філологія московської мови**

88   **Грецька література.**

Цікаво й те, що, як видно, з вищенаведеного прикладу, в основних таблицях МДБК, окремо виділяється Московська мова, а в “Допоміжних таблицях загальних показників (детермінантів)”, в пункті III. Детермінанти мови – виокремлюється Руська мова з детермінантним позначенням = 91.7.

Коли ж треба вказати на відношення між значеннями будь-яких індексів МДБК, використовуються *детермінанти відношення* – знаки двокрапки або плюс. Знак двокрапки використовується зазвичай майже у всіх випадках, коли потрібно розкрити відношення однієї рубрики до іншої:

8-23:8.09(∞) Драми в історії світової літератури

Знак плюс використовується рідше, коли мова йде про відношення зовсім полярних понять: **513+2(498) Геометрія та релігія Румунії**.

Серед інших, вирізняються своєю важливістю і *детермінанти аналізу*. Вони створені для аналітичного погляду на те чи інше питання, з тієї чи іншої точки зору. Вони представляють собою такі комбінації цифр – це, обов’язково, два нулі та змістовиражаюча цифра; детермінанта ж відокремлюється від основного індексу крапкою. Так: **332.1.006 Банківські сейфи**, де 332.1 – це банки, а .006 – детермінанта аналізу “Точка погляду помешкання, внутрішнє обладнання”.

Іменні детермінанти або детермінанти імені, покажчики, що вказують на ініціали певної персоналії чи автора видання. Данні детермінанти виконуються не цифрами, а літерами (що наводяться у дужках), символізуючи ті чи інші ініціали:

92 (X) – Біографія Богдана Хмельницького

655.5 (Ф) – Видання Івана Федорова

Що ж до порядковості та черговості розстановки детермінант у індексі, то Юрій Іванов-Меженко, наголошував на наступному: “Складаючи подібні формули (*індекси Сербін О.*), детермінанти треба писати в раз на завжди ухваленому порядку. ... Порядок вживається такий: *форма, місце, час, мова, відношення, аналіз, ім’я*”. Говорячи мовою прикладів, вкажемо на наступне:

78(03)(479)=91.07 – Словник з музики Кавказу, руською мовою, де: 78 – Музика; (03) – словники; (479) – Кавказ та =91.07 – Руська мова.

В розглядуваному нами виданні всі детермінанти винесено і поділено по групах, в окремі Допоміжні таблиці загальних покажчиків. Це ще раз підтверджує факт їхнього (детермінант) прикладного характеру, тобто, основні індекси цілком можливо і, за необхідності, потрібно, використовувати автономно, якщо видання, що опрацьовується, цілком відповідає змісту рубрики з індексом основних таблиць класифікаційної системи. Детермінанти ж покликані розгалужено уточнювати та концептуально акцентувати ті чи інші поняття.

Також особливої уваги заслуговує і “Абетковий покажчик до децимальних таблиць” (далі АП). Це - пошуковий апарат, який складається з близько тисячі шестиста термінів та словосполучень, котрі виступають у ролі пошукових одиниць. Навпроти кожної такої пошукової одиниці розміщено відповідний індекс, що дозволяє просто і легко віднайти цей індекс у термінологічній множині основних таблиць та здійснювати процес індексації видань. Даний покажчик побудовано у відповідності до тогочасного українського алфавіту і має у своєму переліку терміни, словосполучення та поняття українською мовою. Що характерно саме для цього АП – це наявність у його списку різних детермінант, типу: **Аравія (394); Ісландська мова =39.6** і т.ін. Принагідно варто зазначити й те, що в даному переліку знайшлося місце як і для **“Завіту древнього 221”** так і для **“Марксизму 335.5”**. Досить детально розглянуто певні поняття, такі як “Бібліографія”, “Бібліотеки”, “Власність”, “Право”, “Філософія”, “Церкви”, тощо. Як бачимо, АП МДБК – це пошуковий апарат, побудований за абетковим принципом, що складається з близько тисяча шестиста точок пошуку, які, в свою чергу, складають систематизований пошуковий апарат: “предмет-термін-індекс”.

З огляду на вище викладену інформацію, можна говорити про наявність в МДБК основних класифікаційних принципів. Таких як:

- енциклопедичність;
- системність;
- розтяжність;
- універсальність;
- концентричність;
- мнемонічність;
- міжнародність.

Енциклопедичність – принцип, що характеризує класифікаційну систему, як інтелектуально-змістовну, таку, в якій висвітлено багатоаспектну палітру наук, знань та галузей. МДБК, є класифікацією енциклопедичного змісту, бо деталізація рубрик прямопропорційна тлумаченню поняття вищого рівня, поняттями нижчого (детальнішого) рівня системи. Енциклопедичність

системи, також, зумовлена термінологічним складом основного масиву, який є кумулятивним по відношенню до множини понять та термінів, що в ньому.

Системність МДБК, мотивується фундаментальними основами створення даної класифікації, одною з яких є систематичне впорядкування, вибудовування понять та відповідних їм індексів, у одну ланцюгову систему. МДБК – класифікаційна система, система класів, тобто класів, що об’єктивно об’єднанні, у відповідності до загального або у відповідності із загальним принципом побудови елементів – десятковим принципом, в даному, конкретному випадку.

Принцип розтяжності, передбачає здатність класифікаційної системи до постійного розширення, збільшення змістовного наповнення, за рахунок введення нових понять та термінів з відповідними індексами. А так як МДБК – класифікація десяткового типу, то кількісне збільшення її масиву, відбувається за рахунок елементарного десяткового дроблення відділів та підвідділів. Найголовніше й те, що “розтягнення” класифікаційної системи має характер толерантності та дипломатичності означеного процесу, і не веде за собою зміну або злам основного ряду МДБК.

Універсальність даної класифікаційної системи, зумовлена характером її змісту. Так як в межах десяти розділів класифікації, зібрано дуже велику кількість понять та знань, з різних галузей науки та техніки, очевидно що наявність такої багатоаспектної інформації і зумовлює різногалузевість, інакше універсальність, змісту МДБК.

Усі знання, терміни, методи та підходи зібрані навколо одного елементного узагальнення, навколо одного об’єднуючого ядра – принципу десятковості і, як наслідок, одного основного ряду класифікації, що складається з десяти розділів (від 0 до 9). Таким чином, прослідковується певна концентрація усіх елементів класифікації навколо одного об’єктивного фактора, що й дає можливість говорити про наявність *концентраційного принципу даної класифікації*.

Якщо ж вище перелічені класифікаційні принципи, в переважній більшості своїй, характерні і для інших класифікаційних систем, відомих до початку двадцятого століття, то два наступні вирізняються своєю характерністю щодо МДБК.

Наявність в основі класифікації десяткового принципу, зумовлює простоту в роботі з МДБК, не тільки для спеціаліста, але й для більш-менш освіченого читача, який має досвід використання десяткових дробів. Простота ділення класів та легкість їх прочитання – ось основна заслуга десяткової класифікації перед реципієнтом. Слід зауважити і про навмисно продумане вживання одної і тої цифри для позначення національної належності. Так, наприклад, в різних розділах зустрічається одна і та ж цифра акцентуального значення:

Розділ 4 “Філологія.” – Німецька мова має індекс 43;

Розділ 8 “Література. Красне письменство.” – Німецька література має індекс 83;

В переліку детермінант місця – Німеччина має індекс (43);

В переліку детермінант мови – Німецька мова має індекс =3.

Цей факт простоти запам'ятовуванності та легкість у використанні, розуміється нами як *принцип мнемонічності класифікаційної системи*.

Що ж стосується останнього класифікаційного принципу, то як раз таки саме його наявність, дозволяє з повною відповідальністю говорити про унікальність МДБК в ті часи. Адже до появи “Керівництва до міжнародного бібліографічного репертуару” (Manuel du répertoire bibliographique universel – 1907) в світі не було дійсно міжнародної класифікації. Як зазначалося вище МДБК розроблялася колективом спеціалістів всього світу і завданням спеціалістів було створення такої класифікації, яка б могла бути задіяна у, якомога більшій кількості країн світу. МДБК в україномовному виконанні, ще більше примножила факт міжнародності даної класифікації і залишається першою класифікаційною системою, що була репрезентована українською

мовою. Тому, саме в МДБК, як ні в якій іншій класифікаційній системі того часу, прослідковується *принцип міжнародності класифікації*.

Таким дана МДБК – це перша, перекладена українською мовою, міжнародна, десяткова класифікаційна система, енциклопедичного та універсального змісту. Дана система була на той час найоптимальніша і найширша за своїм змістом, щодо репертуару українських книгозбірень. Вона приваблювала інтелектуальною потужністю і, водночас, простотою у використанні. Введення та використання детермінант, з одного боку, мало велике значення у полегшенні, спрощенні та уніфікації процесів пошуку та індексування. З іншого ж боку, можна говорити і про надмірну заплутаність, під час використання детермінант, з огляду на різноаспектність та полімічність їх видового представлення. Так, на нашу думку, є зайвим позначення - Чотири крапки “...”, що використовується в часових детермінантах, який використовується для позначення початку або кінця періоду: “... : 1784” – до 1784 року. Нам бачиться, що при наявності у загальному переліку допоміжних знаків детермінант, знаку Нескінченності “∞” (детермінанти місця), слід було б, в цілях зменшення розмаїття допоміжних позначок, використовувати саме знак нескінченності замість чотирьох крапок. І тоді б: “∞ : 1784”, а не “... : 1784”. Зменшення кількості допоміжних одиниць, за наявності альтернативних, ще більше б спростило роботу з МДБК.

Можливо було б точніше і повніше вибудувати структуру пошуку в АП – варто тільки додати до індексу, через кому або й в інший, з багатьох існуючих, спосіб, і процес пошуку був би ще легшим. Так, замість:

“Цяцьки дитячі (ремесло) 688”, написати:

“Цяцьки дитячі (ремесло) 688, Стор. 53”.

З усього видно, що україномовна МДБК, була на той час, не тільки системою, що гармонійно об’єднувала в собі риси міжнародності, енциклопедичності, концентраційності, мнемонічності, розтяжності, універсальності та системності; не тільки була відкритою для

різностороннього, різногалузевого репертуару тодішньої України, але і на сьогодні залишається першою в історії українізованою класифікацією, що, своєю появою, дала поштовх у розвитку української бібліографічної культури.

Список використаної літератури:

1. Іванов-Меженко Ю. Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація / Голов. кн. палата. – К., 1919. – 92 с.
2. Ковалевский Г.Г., Иванов-Меженко Ю.А. Практическое руководство по библиотековедению. – Петроград, 1923. – Изд-во “Мысль”. – 3000 экз. – 204 с.